

Otevřený přístup - open access - krásná vize, anebo strašák nejen pro publikační byznys?

Musím konstatovat, že není vždy jednoduché vyhovět sloganům a poučkám při pořizování věcí a pravidelně osciluji mezi rčeními, že „nejsme tak bohatí, abychom kupovali levné věci“, a na druhou stranu podléhám i kouzlu, že „nejlepší věci jsou zadarmo“. Pro obě tvrzení mám veselé, užitečné i trpké zkušenosti. Prostě život je život a žije se. Člověk se zákonitě často dostává do poloh ano - ne, 1 - 0, bílé - černé, i když si nekonečně říká, že to tak v životě není vyhraněné. Podobně tomu tak je v současnosti s tématem otevřeného přístupu k informacím, dokumentům, vědeckému poznání přenesenému do světa informačních pramenů a informačních zdrojů.

Tzv. otevřený přístup (open access) rozděluje ve společnosti informačních pracovníků a knihovníků, vědců, výzkumníků, učitelů, studentů a hlavně vydavatelů a nakladatelů více, než si myslíme. Ne sice tak radikálně, jestli má vládnout ve společnosti levice či pravice (bráno abecedně :-)), ale rozděluje. Asi nejlépe je poznat argumenty obou stran a nejlépe je zachovat chladnou hlavu a vyznávat názory, které tolerují toho druhého. Jsme svědkem petic, kampaní za otevřený přístup i pragmatického tvrdého jednání vydavatelů a nakladatelů. Než se do horkého bramboru pustím a začnu si jej ambivalentně přehazovat z ruky do ruky, tak se představou vrátím k cykloturistice, která se částečně prolíná mým životem.

Pod dojmem mediálních masáží jsem schopen občas přijmout argumenty, že např. evropské fondy a dotace deformují zdravé konkurenční prostředí, zvláště když vidím to plýtvání, ale na druhou stranu, když vyrazím třeba na kole do zapadlých přírodních nebo památkových regionů, vidím, co vše je zúšlechtěno, zpřístupněno, aby mne to potěšilo na oku a srdci. Bylo to v posledních letech většinou uhrazeno z peněz nějakého evropského programu a asi by to šanci zvkvést „jen tak“ nemělo, tak zase jsem ambivalentní. Věci nejsou prostě černé a bílé. A není černý a bílý ani tzv. otevřený přístup. A vlastně ambivalentní je často zdravé a správné, neboť může být vyvážené a letitou moudrostí zvážené. Nemusíme ke všemu přijímat zásadně vstřícný postoj až ovčího stáda nebo zásadně odmítavý postoj kdejakého bručouna a nespokojence, zabarikádovaného konzervativce.

Otevřený přístup je také hranice, která se mění podle toho, jak postupuje povodeň publikačních výstupů a kolik ta povodeň, resp. její zvládnutí bude stát. A také jaká bude šachová hra kolem nároků na hodnocení vědecko-výzkumných výstupů.

Charty a kampaně otevřených přístupů jsou někdy aspoň sympatické, obavy nakladatelů, vydavatelů a dalších jsou však také pragmatické a historické i prověřené. I na „open access“ se dá vyžrát tak, že to někdo zaplatí ne jednou, ale dvakrát, dokonce třikrát, a „lid to nepostřehne“. V tuto chvíli se nechci zabývat ani tzv. zlatou či zelenou cestou, nebo dokonce šedou cestou otevřeného přístupu, od toho budou právě odborné články a diskuze. Co se však hodí v jednom oboru, nehodí se v druhém, co se hodí jedné skupině (např. knihovnám), nemusí se hodit nakladatelům, nebo dokonce těm hlavním hráčům - autorům a vědcům a čtenářům. Líbí se mi přístup „zadarmo“ k dokumentům, ale na druhou se mi nelíbí, že autor, vlastně jeho pracoviště, si bude muset vyhradit a vysoutěžít (často nesmyslně, také nárazově nebo beznadějně) peníze na publikování v tom „správném časopise“, peníze nakonec odtečou i z výzkumu, kde by mohly zůstat, aby se dostaly stejně k nakladatelům, jenom jinak. Modely otevřeného přístupu mi někdy připadají jako z jiného světa, stejně jako mne netěší, že informační zdroje tištěné i elektronické se zdražují a nejsou „všeobecně“ dostupné. Je to ambivalentní, ale nechci být horlivým zastáncem otevřeného přístupu jako unifikovaného řešení optimistické publikační budoucnosti, stejně jako nechci být ovládán finančními požadavky nakladatelů a vydavatelů a dělat jim „advokáta chudých“. Nechci se přiklánět k žádnému řešení a není to váhavost, jen si myslím, že věda a výzkum, publikační chování současnosti a s tím vším spojené další atributy mají sice mít moderní ráz, rozumné technologické ovlivnění, ale zároveň notnou dávku jisté konzervativnosti, kdy je potřeba si uvědomit, jestli něco bude jen dočasnou módou nebo trendem. Příjemné (a diskuzní dovnitř sebe i ven s ostatními) čtení nad otevřeným přístupem. Je to krásné téma na tříbení argumentů a vlastně pak cest, jak z toho rozumně ven. ☺

Richard Papík

Ústav informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
<http://www.linkedin.com/in/papik>